

Steven Hogebrink (Let's Blame Dave) zet muziek op Hyves, MySpace, YouTube en Hearmymusic.nl. Foto Steven Hogebrink

Opkomst van internet versterkt de culturele revolutie tegen het dictaat van de goede smaak

Gaandeweg ontstaan er nieuwe maatstaven.

Door Abram de Swaan (NRC Handelsblad www.nrc.nl/krant/article1067535.ece)

Wij leven in het tijdperk van het alomtegenwoordig signaal. Er is altijd nog een beeldscherm dat onbekeken aanstaat, een reclame die voorbijflitst, vlekken en vegen aan de rand van ons blikveld. Er klinkt overal wel een radio waar niemand naar luistert, maar die iedereen wel horen moet als achtergrond die zich naar de voorgrond wil dringen. Het wordt nooit meer stil en het wordt nooit meer donker.

We worden voortdurend overladen met zo veel waarneembare signalen, zo vele tekens, dat ze uiteenvallen in achtergrondgeruis, onmogelijk om allemaal op te nemen, maar ook onmogelijk om geheel te negeren. Het signaal zelf is ruis geworden en vervult met zijn alomtegenwoordigheid ons dagelijks bestaan.

Dat wordt versterkt doordat we nu op een omslagpunt zitten in de ontwikkeling van de techniek, een stadium dat is bereikt met de verbreiding van internet.

Walter Benjamin kondigde in 1936 het tijdperk af van de technische reproduceerbaarheid van het kunstwerk, maar daarmee beschreef hij de verheviging van een ontwikkeling die al veel langer gaande was, al sinds de uitvinding van de boekdrukkunst. Later kwamen daar beeld en geluid bij.

Die toenemende reproduceerbaarheid leidde tot toenemende beschikbaarheid van informatie. Maar dat was nog steeds vooral signaal en niet enkel ruis. Al die informatie kwam synchroon beschikbaar: de krant, de radio- en de televisiezender spreken unisono, ze brengen telkens

dezelfde boodschap voor ieder op hetzelfde vaste tijdstip. Zelfs in de bioscoop wordt voor de hele zaal dezelfde film geprojecteerd en is die film in het hele land gedurende één bepaalde periode te zien.

Boeken, foto's en grammofoonplaten lieten zich al consulteren wanneer het de gebruiker uitkomt. Met de eerste amateurcamera's konden mensen ook zelf foto's maken, wanneer ze maar wilden, met bandopnameapparaten konden ze gesprekken en muziek registreren voor eigen gebruik op een willekeurig moment, nog weer wat later konden ze met kopieerapparaten alles wat dun en plat is reproduceren of met de de videorecorder films en tv-programma's opnemen, en kort daarop met videocamera's en camcorders hun omgeving in beweging vastleggen – cd's en dvd's hebben daar iets aan verbeterd, maar verder niets aan toegevoegd.

Daarmee is het dictaat van de massamedia onderuitgehaald. De mensen komen zelf aan het woord en in beeld, en bepalen zelf wanneer en voor wie dat alles wordt afgespeeld.

Maar niet iedereen werd een artiest, zoals sommigen hadden voorspeld. Met eigen teelt aan beeld, tekst en geluid kunnen de meeste mensen hun naaste familie en beste kennissen even amuseren, maar het lukt heel weinigen om in bredere kring belangstelling te wekken voor eigen werk. Integendeel, die eigen maakfels werden spreekwoordelijk voor verveling en gekluns.

De scheiding tussen de artiest en het publiek, de kunstenaar en de liefhebber, of de redenaar en het gehoor, de schrijver en de lezer, lijkt er eerder groter op geworden te zijn. De verklaring is eenvoudig: iedereen wordt dagelijks geconfronteerd met het hoogste vakwerk dat in een branche bestaat. Wie nu nog ergens iemand zomaar hoort zingen denkt al aan Placido Domingo of Aretha Franklin, en wie een blik op een kiekje werpt heeft al de reclamefoto's in de krant of de coverplaten van de tijdschriften voor ogen. Daar komt bij dat de romantische mystificatie van het kunstenaarschap, van het creatief genie, tot de weinige mythes behoort die in dit tijdperk van onttovering juist verder worden uitvergroot.

De onbeperkte beschikbaarheid van alle tekst, beeld en geluid heeft mensen verstrooid gemaakt. Benjamin wees al op het verlies aan concentratie, door de teloorgang van de onmiddellijke artistieke prestatie in de onmiddellijke ervaring. Niet langer staat een acteur of musicus direct voor een publiek. De filmacteur speelt voor een camera; dat kan ook over, en nog eens; dat komt op een filmrol die versneden en aaneengeplakt wordt in de montage. Later, veel later, verderop, veel verder, wordt die film afgedraaid met een projector op een levensgroot bioscoopdoek. Net zo gaat het met geluidsopnames op plaat, band of harde schijf in de studio.

Daarmee verdween de aura van het kunstwerk, zegt Benjamin. De uitvoering, het kunstwerk, verliest aan urgentie door zijn technische reproductie. Het kan op ieder moment bekeken of beluisterd worden, heel, half of alleen maar bij een hoogtepunt. Dus kun je ondertussen net zo goed wat anders doen dat op dat moment de aandacht opeist.

Wat nu opvalt is dat de meeste mensen die onmiddellijke, volledige confrontatie met het kunstwerk ook liever vermijden, zelfs waar die wel mogelijk is. Haast iedere westerling kan ooit eens de Mona Lisa of de Zonnebloemen in het echt aanschouwen. En toch willen de meeste museumbezoekers die werken niet bloot zien, maar wenden zich half af, met een geluidsgidsje aan het oor, de blik in een reisgids. Nog liever verschuilen ze zich achter de zoeker van een camera die voor hen kijken moet en die hetgeen zij nu niet in het origineel willen zien, later ooit eens op een kleurenkiekje zichtbaar zal maken.

De voortgaande uitbreiding van de technische reproduceerbaarheid van het artefact heeft met de komst van het internet een omslagpunt bereikt waarin ze overgaat in de onbeperkte bereikbaarheid van alle tekst, beeld en geluid. Nu is er al sprake van 'uitzending gemist', waarmee programma's die op een vast tijdstip zijn uitgezonden op elk moment kunnen worden afgespeeld op het internet.

Daarmee gaat de gelijktijdigheid, noodzakelijke voorwaarde voor de collectieve beleving, verloren. Het 'grote publiek' valt uiteen en raakt gefragmenteerd in evenzovele afzonderlijke consumenten die elk een eigen tijdrooster en zenderlijst volgen.

Verdwijnt dan alle programmering? Minder dan je denken zou op grond van de nieuwe technische mogelijkheden. Als de techniek van de media allang geen synchroniciteit meer vereist, blijft het sociale leven op die coördinatie in tijd en aandacht aangewezen. Mensen willen zich samen ergeren over het schandaaltje dat gisteren in de krant stond, onderling napraten over de natuurfilm die op de televisie te zien was en stiekem met elkaar giebelen over de pornofilm waar ze geheel toevallig allemaal even een glimp van opgevangen hebben ('er was niets aan'). In dat commentaar achteraf wordt het getoonde werkstuk een gedeelde herinnering.

Daarom, en dit terzijde, zal actualiteit, de notie dat een interessante gebeurtenis op een specifiek moment, nu, plaatsvindt, een belangrijk selectiebeginsel blijven, ook al omdat mensen zo in het lopend gesprek met de mensen om hen heen mee kunnen blijven praten.

De eerste consequentie van de onbeperkte beschikbaarheid van tekst, beeld en geluid is overdaad. Dit is het tijdsgewricht van de verveelteveling (de term is van Johan Goudsblom). Er is geen eind aan wat te lezen, te bekijken en te beluisteren is.

Het komt er nu op aan te traceren hoe mensen in die chaos van signalen datgene weten te vinden waar zij hun aandacht aan willen besteden. Dat doen ze niet alléén, maar op aanwijzing van anderen. De richtlijnen die ze daarbij hanteren kwamen van oudsher van culturele elites die zulke selectiecriteria met gezag en soms met dwang konden uitvaardigen.

Het hardste selectie criterium was de negatieve richtlijn van de censuur. Maar in democratische landen als Nederland was censuur niet nodig, het omroepbeleid kwam daarvoor in de plaats en de omroepverenigingen maakten hun eigen selectie, per procuratie. De omroepen

ressorteerden in dit land direct of indirect onder de overheid of werden met overheidspermissie bestierd door naar levensbeschouwing georganiseerde volksgroepen.

Zo werkte (en werkt grotendeels nog steeds) het Nederlandse zuilensysteem. Wat al die levensbeschouwingen gemeen hadden was een verheffingsgedachte, en dat denkbeeld impliceert al dat er lagere cultuuruitingen zijn en hogere: de mens is naar zijn aard tot alle laags geneigd en tot niets hoogs in staat. Ze moet dus met vereende krachten tot het hogere worden verheven. Het gaat erom 'de mensen' (dat zijn dus altijd andere mensen) in te wijden in de moeilijker toegankelijke hoge cultuuruitingen, hetzij als complement van hun zedelijke en godsdienstige verheffing, hetzij als tegenstuk van hun politieke emancipatie.

Ik deel deze opvattingen, maar ik behoor dan ook tot een sector van die culturele elites die het nog tot laat in de vorige eeuw voor het zeggen hadden. En nu niet meer. Want dit is de tijd van het 'multiculturalisme'. De term is gereserveerd voor een opvatting van de relaties tussen verschillende bevolkingsgroepen, maar zou beter gebruikt kunnen worden voor de gedachte dat er allerlei cultuuruitingen zijn die heel goed naast elkaar kunnen bestaan en zelfs her en der kunnen samengaan, zonder dat het mogelijk, laat staan nodig is om de een hoger te achten dan de ander. In die opvatting bestaat er geen maatstaf om hiphop esthetisch boven of onder de seriële concertmuziek te plaatsen.

Het is een weinig opbeurende gedachte, maar het kan vast veel verhelderen als wij, de leden van de traditionele smaakmakende gemeente, onszelf zien als een groepering die aan invloed heeft ingeboet, als een dalende elite. Dat is moeilijk, want de meesten van ons zien zichzelf als rebellen tegen de gevestigde orde, tegen de kerk ('bekrompen'), de commercie ('plat'), en de gevestigde meerderheid ('dom'). Maar in de geschiedenis waren de rebellen meestal kinderen uit de heersende klasse, die er de tijd, de kennis en de middelen voor hadden. Rebellen is luxe.

Andere elites bevinden zich in een fase van stijging, worden vermogender, nemen machtsposities in en winnen ook aan culturele invloed (dat is niet hetzelfde als 'cultureel gezag').

Zij zijn nu bepalender voor de smaak en bepalen in toenemende mate de selectie uit het onbeperkte aanbod. Die industriële, commerciële en financiële elites, want over hen gaat het, paaien poeslief de culturele elites als het om kwesties van smaak gaat en de culturele elites paaien poeslief terug. Die veile liefde heet 'sponsoring'.

De mensen zijn nu veel welvarender dan een of twee of drie generaties terug en dat heeft hun keuzevrijheid en hun blikveld verruimd. Het heeft misschien het diesseits wat draaglijker en het jenseits wat minder urgent gemaakt. Ook al denken de mensen dat het niet zo is, ze leven al meer dan een halve eeuw in lauwe vrede en ongeëvenaarde veiligheid. Het oorlogsverleden wordt over twee jaar pensioengerechtigd. Ook dat verklaart dat ze zich wat behaaglijker voelen aan deze zijde en zich over gene zijde minder zorgen maken.

De consensus hield stand tot de Provo's de 'lieve revolutie' uitkraaiden. Achteraf blijkt dat het de commercie was die de greep van de hecht verzuilde elites brak en Nederland omvormde naar zijn evenbeeld.

De geschiedenis van die omvorming is nog niet geschreven. Maar één draad is onmiskenbaar te volgen: de hiërarchie van de smaak, de morele en artistieke dominantie van de hoge cultuur werd afgebroken en de culturele hoogtelijnen werden opnieuw en anders getrokken in een complexer en wisselvalliger patroon.

Op dit punt in het betoog komen onvermijdelijkerwijs de jaren zestig aan de orde. Het gaat dan over Provo, de kabouters en de krakers, de kroningsrellen, het Maagdenhuis en de revolte tegen de burgermoraal en de kleinburgerlijke smaak, tegen de benauwende kleingeestigheid van school, kerk en drugsbeleid. (Er wordt ook altijd lichtelijk ironisch over geschreven.) Die kleine rebellie, van Provo eerst en van de studentenbeweging later, was een 'vormende ervaring' voor een hele generatie, de mensen die nu zo'n beetje naar hun pensioen toewerken.

Interessant is achteraf de rol die kunst en vooral muziek in die revolte speelden. Ook Provo en de studentenrevolte lieten zich leiden door een verheffingsideaal.

Het ging tegen het 'klootjesvolk' en de arbeidersklasse was daar stilzwijgend bij inbegrepen. Het communistische dagblad De Waarheid maakte Roel van Duijn heel raak en heel onrechtvaardig uit voor 'Jonkheer Roëll van Duïne'. Het was achteraf een generatierebellie, geen klassenrevolte.

Maar die was er wel en begon al in 1960. De kleine meute die daarin de voortrekkersrol speelde, zag haar acties eveneens als niets minder dan een opstand tegen de gevestigde orde, het bestaand bestel: het omroepbestel.

Voor de rede van Scheveningen ging het schip Veronica voor anker en begon met uitzendingen van populaire plaatjes met snel en opzweepend gebral. De piratenzender werd gefinancierd door radiohandelaren die revolteerden tegen nog weer een ander bestel: de verticale prijsbinding in de radio- en tv-branche die het oligopolie van de grote fabrikanten in stand hield, net zoals het groepsmonopolie van de erkende omroepen de verticale smaakbinding dwingend oplegde. Het ene bestel werd net als het andere onderbouwd door regelgeving met kracht van wet, uitgevaardigd door dezelfde kongsi van gevestigde politieke partijen. Het was een dubbele coup van 'vrije jongens' in de handel en 'vrije jongens' in de ether, en hij slaagde op beide fronten. Het is veelbetekenend in dit verband dat de prijsbeheersing nog maar in één productieketen in stand gebleven is, in het boekenvak, waar die regulering als vanouds verdedigd wordt in naam van culturele diversiteit en kwaliteitshandhaving.

Er loopt een rechte lijn van Veronica naar Pim Fortuyn, met zijn coterie van handelaren in onroerend goed, en vandaar naar Wilders en Verdonk: die mengeling van Hollands glorie en wilde vaart, nationalisme én afkeer van de gevestigde partijen, populisme én individualisme,

massaconsumptie én persoonsgebonden politiek, wantrouwen tegen nieuwkomers én gevestigde elites, maar ook die combinatie van opgezwollen eigendunk en uitpuilend zelfmedelijden.

In Europa is Berlusconi de meest briljante belichaming van dit explosieve amalgaam. Maar in Italië past hij in een traditie. In Nederland is het nooit helemaal gelukt, waarschijnlijk ook omdat de verpersoonlijking van de politiek waar zo'n beweging het van hebben, moet zich slecht verdraagt met de grootscheepse en strakke organisatie die een moderne politieke beweging vereist.

Veronica liet zich ten langen leste, net als de TROS, inpassen in een hervormd omroepbestel, maar de andere omroepen pasten zich evenzeer of nog meer aan. Radio en televisie werden afhankelijk van reclamegeld en van commerciële producenten. De nieuwe media-entrepreneurs investeerden hun verdiensten in vrije toneelproducties, popconcerten, musicals, en ploegden daarmee het toneelbestel en het muziekbestel grondig om. Zelfs de meest geheiligde cultuurtempels raakten in de ban van de commerciële sponsors. Niet Provo, niet de Actie Tomaat en niet de Notenkrakers hebben de podia veroverd, maar de vrije jongens van Veronica en hun nazaten.

Dit is geen klaagzang over commercialisering en consumentisme, geen treurzang over vervlakking en verschraling. Er is veel meer dan dat gebeurd. Het culturele leven werd ook levendiger, afwisselender, internationaler, actueler en professioneler in Nederland.

Zo ongeveer laat zich voor Nederland de sociale context beschrijven waarin zich rond de eeuwwende binnen geen tien jaar tijd het internet vertakte tot in vrijwel alle huishoudens. Door dat internet is nu het technisch reproduceerbare kunstwerk waar Benjamin het over had, het artefact, onbeperkt beschikbaar gekomen. En er is niet langer een hechte hiërarchie van de smaak, een vastgestelde prioriteitenlijst van de aandacht waardoor mensen zich in hun keuzes laten leiden. Er zijn geen alom aanvaarde smaakmakers die ze kunnen bijstaan in de selectie uit het onbeperkt beschikbare aanbod. Daarmee lijken al die enkelingen achter hun scherm en tussen hun oorknopjes zoekende monaden in een massa van eenlingen: dat was de massa als schrikbeeld waarvoor grote cultuurcritici als Huizinga en Ortega y Gasset waarschuwden in de tijd tussen de twee wereldoorlogen.

Maar wat zich sinds het eind van de twintigste eeuw voltrekt, is niet in de eerste plaats een politieke rebellie van de massa (al kondigt zoiets zich telkens weer aan), maar een culturele revolte tegen het dictaat van de goede smaak. 'De een zijn smaak is toch zeker even goed als die van een ander, zeg nou zelf*' Nu, in zijn beginfase, is het internet het medium bij uitstek voor de stuurloze individuen in een ongestructureerde opeenhoping van miljoenen andere enkelingen: een massa, maar een massa binnenshuis, geconfronteerd met een overdaad aan beelden, geluiden en teksten waardoor horen en zien hun vergaat.

De onbeperkte beschikbaarheid van het kunstwerk ondermijnt de concentratie, de rechtstreekse confrontatie met de aura van het kunstwerk, zoals Benjamin al voorzag, nog

vóór de komst van de televisie. Het beeld vergruist, het geluid verruist en de aandacht verbrokkelt, tot alleen nog de verstrooiing rest.

De wereld gaat naar de knoppen, letterlijk.

Maar is dat zo erg? Er zit zoveel achter die knoppen en er kan nog zoveel meer uitkomen. Het internet is nog zo nieuw, nog zo vol reuring, en iedereen gaat daar ogenschijnlijk zijn eigen gang. Er ontstaan nieuwe uitingsvormen, nieuwe vormen van kunstgenoegens, vermaak en kennisoverdracht. Maar wat nog belangrijker is, er vormen zich ook nieuwe patronen van onderling contact: weblogs en chatsites, internetforums en websites met eigengemaakte filmpjes die door andere bezoekers worden geplukt en bewerkt. En iedereen op dat wereldwijde web zoekt contact. Nog nooit is er zoveel gecorrespondeerd als nu met e-mail, nog nooit is er zoveel onderling gepraat als met de webcam, het mobieltje en de internettelefoon. In die nieuwe wereld zoeken mensen het eerst contact met hun oude bekenden en met datgeen wat hun al vanouds bekend is. Onderweg op het net vinden ze nieuwe geestverwanten en stuiten op locaties waar ze veel tegenkomen wat hun al vertrouwd is en waar ze ondertussen kennismaken met iets nieuws.

Er zijn op het web trefpunten voor Joodse lesbiennes, maar nog niemand is daar Joods van geworden, of lesbisch; vriendinnen zien zich daar bevestigd in haar bestaande, wederzijdse voorkeuren en een enkele nieuweling ontdekt iets wat ze al wist en van zichzelf niet wilde weten. Er zijn sites voor fundamentalistische islamieten, maar de bezoekers komen daar terecht op voorspraak van de plaatselijke radicale imam en vinden er een versterking van hun overtuiging, die ze vervolgens in eigen kring uitdragen in een kleine ondergrondse van fanaten.

Het mondiale wordt lokaal gerealiseerd. Er is een wereldwijde rapscene, maar in het weekend gaan die hiphoppers met hun vriendjes naar de dorpsdisco en vertellen elkaar boven het lawaai uit over hun belevenissen op het internet, wijzen elkaar op nieuwe sites, wisselen nieuwe danspassen uit en nemen van elkaar nog mallotiger lichaamsversierselen over.

Het wereldcultuurstelsel wordt nu door elkaar geschud en alles trilt op zijn grondvesten, het lijkt even of er geen leiders meer zijn en geen oriëntatiepunten die de smaak en de mening kunnen richten. Maar mensen willen zich van anderen onderscheiden door hun culturele voorkeuren. Die moeten niet alleen het onderscheid met hogeren en vooral met lageren markeren, maar ook gedeelde voorkeuren ook de overeenkomst en de binding met gelijkgestemden versterken.

Die saamhorigheid wordt vooral plaatselijk beleefd en beleden. En al die gelijkgezinden, in schoolklassen en sportclubs, op kantoor en in het café, ontwikkelen gezamenlijke maatstaven, een gedeelde smaak. Binnen die groepjes dienen zich voorgangers en smaakmakers aan die richting geven aan het zoekgedrag van hun medestanders als gidsen in de grenzeloze wereld van het internet en al die andere elektronische media. Mensen opereren op het wereldwijde web vanuit hun lokale context, met de oriëntatiemiddelen die ze in hun directe omgeving

opdoen. Daarmee wagen ze zich de wijde wereld in en komen in eerste instantie terecht op sites waar ze gelijksoortige mensen met overeenkomstige voorkeuren ontmoeten. Via via belanden ze dan op nog andere knooppunten van het web, waar ze nieuwe ideeën opdoen die ze dan weer met het thuisfront delen.

Er ontstaan zo ook langeafstandscontacten. Maar vreemd genoeg blijken de relaties die zo moeiteloos de aardbol lijken te omspannen op den duur toch niet zo hecht als directe contacten. Blijkbaar is zo'n directe bevestiging van andermans fysiek bestaan toch onmisbaar, niet alleen onder adolescenten, maar ook voor academici met hun congressen, zakenmensen met hun besprekingen ter plaatse en uiteraard voor internetgeliefden. Ook daar werkt de mondialisering uiteindelijk alleen door lokalisering. Sociale contacten worden bevestigd in de lijfelijke aanwezigheid.

Mensen brengen als vanzelf met elkaar een structuur in hun sociale contacten en volgen daarbij in grote lijnen de sociale structuur die al ter plaatse bestaat. De wereld wordt niet één elektronisch dorp, zoals Marshall McLuhan voorspelde; de bestaande dorpjes, de lokale netwerken dus, structureren de wereldomspannende netwerken op het internet. En de beperkte, vaak besloten netwerken op het internet worden teruggekoppeld naar de eigen plaatselijke omgeving. Nieuw is dat de culturele en politieke en geestelijke elites daar niet zoveel meer over te vertellen hebben. Maar ook niet helemaal niets. Dat maakt het nog moeilijker een samenhangend cultuurbeleid te handhaven en te legitimeren. Maar het maakt zo'n beleid niet overbodig.

In dat eindeloos heen en weer van site tot site en tussen lokale en virtuele netwerken zullen zich op het web geleidelijk mensen manifesteren die gezag uitoefenen op een bepaald terrein, voor een specifiek gehoor, binnen een gegeven sector van het internet. Zij worden de nieuwe gidsen, de poortwachters en smaakmakers waarop anderen zich kunnen oriënteren.

Zolang het kunstwerk onbeperkt beschikbaar is, lijkt het daarom waardeloos. Het is overal en dus nooit ergens werkelijk aanwezig. Het is er altijd en dus nooit echt urgent. In die overvloed zijn de signalen zelf ruis geworden, achtergrond zonder betekenis. Maar geleidelijk ontstaat in dat wereldwijde web een structuur van menselijke relaties, verankerd in de structuren van de lokale samenlevingsverbanden.

Langs die lijnen laten de alom beschikbare beelden, geluiden en teksten zich opnieuw selecteren en interpreteren. Dan wijkt de ruis voor de signalen.

Universiteitshoogleraar Sociale Wetenschap aan de UvA. Zie www.deswaan.com Deze tekst is gebaseerd op een lezing bij de 20ste verjaardag van het Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties. De volledige tekst is als brochure uitgegeven door Bert Bakker.